

**RAZEM, ALE PRAWIE
ODDZIELNIE:
DYLEMAT WSPÓŁISTNIENIA
SPOŁECZNOŚCI ETNICZNYCH
HABSBURSKIEJ GALICJI**

Prof. zw., dr hab. Ivan Monolatii
(Przykarpacki Narodowy Uniwersytet
im. Wasyla Stefanyka
w Iwano-Frankowsku)

Akademia im. Jakuba z Paradyża,
Gorzów Wielkopolski, 15 maja 2017 r.

Ziemie zachodnioukraińskie są unikatowym regionem polietnicznym z historycznie ukształtowanym systemem stosunków międzyetnicznych.

Tereny te można rozpatrywać jako obszerną „strefę kontaktową” stosunków międzyetnicznych, mając na myśli ograniczoną przestrzeń (miejsce), gdzie odbywa się najbardziej aktywne wzajemne oddziaływanie przedstawicieli różnych grup etnicznych i wspólnot, a także postrzegana jest różnica w charakterze tych stosunków wzajemnych.

Początki tworzenia się wieloetniczności ziem zachodnioukraińskich sięgają średniowiecza, kiedy to przez tę terytorię przepływały migracyjne potoki (dobrowolne i polityczne).

Przede wszystkim możemy tutaj mówić o imigracji **Niemców** do Galicji po najeździe tatarskim w latach 1240–1241, który zniszczył dotychczasowe populacje miejskie. W ciągu XIV i na początku XV w. w miastach Galicji zaczyna wyodrębniać się patrycjat, który odegrał bardzo ważną, społeczno-gospodarczą rolę w rozwoju kraju.

W tym czasie również w Galicji zaczęli się osiedlać **Żydzi**. Za pierwszą wzmiankę o Żydach we Lwowie uznaje się klauzulę z przywileju z 1356 r. o możliwości organizowaniu przez nich oraz przez inne nacje swego sądownictwa pod przewodnictwem miejskiego wójta.

Pierwsza masa **Polaków** na ziemiach zachodnioukraińskich pojawia się w XIV w. Była to pierwsza zorganizowana fala emigracji (pierwsze kontakty z Polakami nawiązano w XIII w. dzięki wpływom Kościoła katolickiego), jednakże potok ten nie odegrał zbyt wielkiej roli w strukturze demograficznej. Od drugiej połowy XVI w., wraz z umacnianiem się władzy polskiej szlachty, Galicję aktywnie zasiedlają uchodźcy ze wschodnich województw Rzeczypospolitej: rzeszowskiego, lubelskiego, kieleckiego, krakowskiego. W wiekach XVII–XVIII do tej masy dołączają osadnicy z centralnej Polski: Mazowsza i częściowo Pojezierza Mazurskiego.

Na dynamikę stosunków międzyetnicznych w tym regionie w badanym okresie miały wpływ niektóre uniwersalne czynniki:

1. Najbardziej doraźnym, wyjściowym czynnikiem stały się zmiany geopolityczne w Europie Środkowo-Wschodniej. Podział terenów byłej Rzeczypospolitej w końcu XVIII w. spowodował zburzenie poprzednich i utworzenie nowych granic państwowych. Aneksja tego regionu przez Cesarstwo Austriackie zmieniła ustroj administracyjny kraju i wszystkie sfery życia.
2. Nie można bagatelizować takiego czynnika, jak „spuścizna przeszłości”: od późnego średniowiecza do początków epoki nowożytnej, w badanym regionie, etniczne sprzeczności między Ukraińcami, Żydami, Polakami i Niemcami określały etnopsychologiczny klimat, chociaż miały jeszcze wyciszony charakter.
3. Istniał „stymulujący” czynnik, tzn. tradycje stosunków międzyetnicznych. Ukraińcy, Żydzi, Polacy i Niemcy w Galicji mieli wielowiekowe doświadczenie wspólnego pokojowego zamieszkania w tej części Europy Środkowo-Wschodniej, które opierały się na historycznie ukształtowanych obyczajach i tradycjach. Z jednej strony, między etnicznymi grupami istniał pewien dystans, spowodowany wzajemnymi stereotypami, różnorodnością kultur politycznych, rodzajem wyznania i językiem. Z drugiej strony, między wspólnotami odbywało się stałe współdziałanie bazujące się na dominacji tej lub innej grupy w poszczególnych sferach życia, co z kolei wymagało utrzymania stabilnych stosunków międzyetnicznych.

Państwowa i etniczna polityka Habsburgów w stosunku do różnych grup ludności badanego regionu, służyła jako katalizator rozwoju stosunków międzyetnicznych.

Ważną rolę w nasileniu konfliktu międzyetnicznego odegrywały stanowe, socjalne, zawodowe i wyznaniowe odmienności. Historycznie ułożyło się to w taki sposób, że socjalna struktura społeczeństwa w znacznym stopniu odpowiadała etnicznej strukturze ludności Galicji.

Zasadniczo, ewentualnie konfliktowymi są stosunki wspólnot etnicznych o następujących cechach ludności: „rdzenna – nierdzenna”, „większość – mniejszość”, „tytułowa – nietytułowa”. Zmiana ustroju społeczno-politycznego w regionie zachodnioukraińskim przyczyniła się do zburzenia istniejącej dotychczas i utworzenia nowej hierarchii socjalnej i etnicznej.

Na międzyetniczne stosunki pewien wpływ wywierała narodowość kadr aparatu administracyjnego wszystkich szczebli. Może to także pomóc w rozwiązaniu kwestii dotyczącej liderów i outsiderów wśród wspólnot etnicznych, w określeniu statusu społecznego i w pewnym stopniu „prestżu” każdej narodowości.

*„Trud zmagañ o utrzymanie tożsamości narodowej...”:
wspólnota polska*

Polska wspólnota w Galicji utworzyła się w wyniku trwałych procesów migracyjnych i demograficznych, zapoczątkowanych jeszcze w połowie XIV w. po dołączeniu kraju do Państwa Polskiego.

Ludność polska w Galicji była nie całkiem jednolita pod względem socjalnym, politycznym i ekonomicznym. Początek procesu jej przekształcenia w jednolitą wspólnotę zbiega się z trzema rozbiorami Polski, a zakończenie – z początkiem XX w., kiedy już zaistniały warunki dla wznowienia państwowości polskiej.

Kształtowaniu jednego narodu polskiego sprzyjało rozpowszechnienie ogólnoeuropejskich idei nacjonalizmu, obecność ucisku narodowego ze strony kilku państw: austriackiego, rosyjskiego i pruskiego, a także prawie jednakowa wizja swej przyszłości, wspólna (rzymskokatolicka) wiara, jeden (choć z kilkoma dialektami) język. Jedynym czynnikiem, dzielącym ludność polską Galicji, był czynnik socjalno-ekonomiczny.

Polityzacja Polaków prowadziła do etnicznej tożsamości, której podstawą było nie tylko wspólne miejsce zamieszkania konkretnej miejscowości lub powiatu, ale też wspólnota języka, religii, kultury, obyczajów, tradycji i wspólnej przeszłości historycznej.

Wysławienie sławnej przeszłości Polski odbywało się jednocześnie z lojalną postawą Polaków wobec Austrii jako tymczasowego zjawiska, które warto wykorzystać dla zakładania podstaw swej przyszłej państwowości. Jednocześnie inne wspólnoty narodowe traktowane były przez pryzmat polskich interesów politycznych, gospodarczych, religijnych i kulturowych jako ewentualni konkurenci lub nawet przeciwnicy.

1910 r.

=3,731,569 (46,49 %) → obrządku rzymsko-katolickiego
4,672,500 (58,55%) → według języka ojczystego /polski/

Istotnym problemem dla Ukraińców na wsi był brak ziemi. Skutkiem tego była postępująca od połowy XIX w. pauperyzacja ukraińskiego chłopstwa. Sukcesy Ukraińców w rzemiośle i handlu w znacznej mierze były możliwe dzięki rozwojowi ruchu spółdzielczego, przede wszystkim na wsi. Działalność handlowo-pośrednicząca została ukierunkowana na stworzenie własnej infrastruktury, zdolnej konkurować z Polakami i Żydami w celu ochrony od wyzysku oraz dla zabezpieczenia wsio artykułów pierwszej potrzeby.

Głównym celem politycznym Ukraińców galicyjskich (aż do upadku monarchii) było żądanie podziału Galicji. Wymowę tego postulatu wzmacniano odwołując się do średniowiecznego „ukraińskiego Królestwa Halicko-Włodzimierskiego”, następstwem czego było przyjęcie przez Habsburgów tradycyjnych ukraińskich kolorów i znaków, które w przeciągu XIX i na początku XX w. uznawane były za symbol ukraińskich pragnień odbudowy państwowości. Utwierdzało to wśród różnych warstw ludności ukraińskiej Galicji ideę wierności dynastii rządzącej i nadzieję na realizację, przez Habsburgów, swych pragnień narodowych.

Ukraińcy stworzyli szereg własnych instytucji społecznych, kulturalnych i politycznych, które podniosły znaczenie ruchu ukraińskiego do poziomu siły zdatnej zajmować się problemami zarówno o charakterze regionalnym, jak i ogólnonarodowym. Przy tym, cechą charakterystyczną ruchu ukraińskiego w Galicji do końca października 1918 r. był lojalizm – uznanie dla polityki cesarskiej, a nie przeciwstawianie się Wiedniowi.

Ukraińska wspólnota znacznie odstawała od wiodących wspólnot narodowych Europy Środkowo-Wschodniej. Do końca istnienia Monarchii, nie zważając na formalne możliwości i istniejące mechanizmy konstytucyjne, ukraińska kwestia narodowa nie została rozwiązana. W następstwie zbiegu różnych interesów geopolitycznych Wiednia, kwestia ukraińska nie nabrała odpowiedniego rezonansu politycznego.

„Tyrolczycy Wschodu”:
wspólnota ukraińska

1910 r.

=3, 381,105 (42,13 %) → obrządku grecko-katolickiego
3, 208, 092 (40,20%) → według języka ojczystego /ukraiński/

*„Inne a/nie swoi”:
wspólnota żydowska*

Żydzi mogli integrować się z jakimikolwiek środowiskami. Adaptacja polegała na tym, że Żydzi dobrze znali języki i dialekty regionu, lokalne tradycje i obyczaje, psychologię otoczenia. Dość elastycznie reagowali na zmiany politycznej i rynkowej koniunktury, przystosowywali się do wymogów przyjmującego społeczeństwa i osiągnęli doraźne sukcesy w realizacji własnych interesów i nawet w wejściu do elity regionalnej. Podstawową wartością kultury politycznej Żydów galicyjskich był kolektywizm.

Przenikanie wspólnoty żydowskiej było ograniczone. Kontakty z przyjmującym społeczeństwem były nawiązywane tylko w pewnych sferach życia i nie dotyczyły religii, tradycji i kultury. Zdaniem otoczenia, Żydzi zawsze byli nosicielami obcej kultury i wiary. Mimo to, wzajemne stosunki Żydów i Ukraińców można określić jako etniczny kompromis. Integracja wspólnoty żydowskiej do przyjmującego środowiska była głęboka wyłącznie w dziedzinie gospodarczej. Zakres zatrudnienia Żydów (handel i przedsiębiorczość) określał stosunek przyjmującego społeczeństwa. Oczywiście przeważała reakcja dystansu, podejrzliwości i pewności, że mienie Żydów nie może być wynikiem uczciwej pracy. Mentalność wieśniaków bowiem w regionie zachodnioukraińskim traktowała pracę jako ciężką harówkę na ziemi; tym częściowo można wytłumaczyć liczne świadectwa z owych czasów nie akceptujące Żydów jako ludzi uczciwie zarabiających na kawałek chleba. Tradycyjne zajęcia Żydów – rzemiosła i handel – odbierane były jako sposob świadomego unikania udziału w jedynym prawidłowym sposobie otrzymania środków do życia – rolnictwie.

1910 r.

=871,895 (10,86 %) → wyznawcami religii mojżeszowej

Koloniści niemieccy, którzy rozpoczęli swoje przesiedlenia na Zachodnią Ukrainę u schyłku XVIII w., nie stanowili jednolitej wspólnoty. Oprócz tego, musiało upłynąć ponad 100 lat, aby rozproszona masa przesiedleńców niemieckich stała się tym, co współcześni badacze nazywają „wspolnotą niemiecką”.

Kolonie niemieckie stały się sprzyjającym środowiskiem kulturowo-etnicznym, w którym odbywała się adaptacja większości nowo przybyłych wychodźców z niemieckich ziem.

Porównanie samoidentyfikacji niemieckojęzycznych kolonistów Galicji i utożsamienia z ludnością otoczenia daje dowody na to, że wzorcowość w kształtowaniu etnostereotypów jest raczej intelektualnie wprowadzoną regularnością, niż szczególną cechą tej lub innej wspólnoty. Podobnie jak Niemcy-koloniści nie widzieli różnicy między sąsiadami Ukraińcami i Polakami, mającymi wyraźnie odmienne doświadczenia życiowe, tak i w oczach ukraińskich i polskich chłopów katolicy, luteranie, septyści, reformaci, huterycy, menonici, Szwabi, Holenderzy, Hesseńcy byli „Niemcami”.

Izolacja niemieckojęzycznych kolonistów miała nie tyle etniczną, ile socjalną naturę, i w tym świetle niemiecki przesiedleńca, według charakterystyk socjokulturowych, był o wiele bliżej do ukraińskiego chłopca, niż do Niemca-przedsiębiorcy lub działacza społecznego, a życiowe praktyki chłopów ukraińskich oraz kolonistów niemieckich miały o wiele więcej wspólnych niż odmiennych cech, chodzi tutaj o: tradycjonalizm, konserwatyzm i względną izolację życia wspólnoty, wielką rolę etnicznej i religijnej obcości.

Lokalne poziomy tożsamości niemieckich kolonistów Galicji określano za pomocą formuł: „cisi na ziemi” i „wzorcowi gospodarze”. Od połowy XIX w. kształtowała się nowa – nadgrupowa – tożsamość, która istniała do początku I wojny światowej.

„Zyc i dac zyc innym”:
wspólnota niemiecka

1910 r.

= 37,698 (0,48%) → protestanci

90,114 (1,3 %) → według języka ojczystego /niemiecki/

Galicja w okresie od końca XVIII w. i do 1914 r. jest klasycznym przykładem „strefy kontaktowej” wspólnot etnicznych „prowincji” Habsburgów oraz małym modelem europejskiego pola etnopolitycznego.

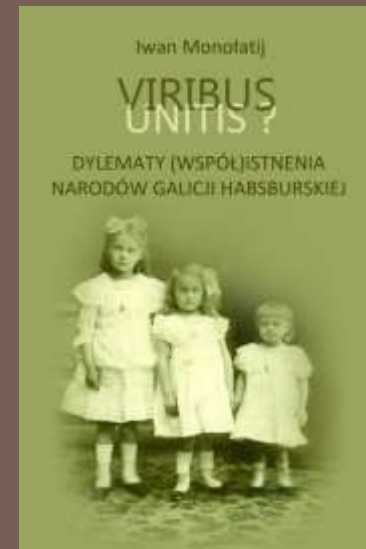
Jednocześnie, badane terytorium jest swoistym mechanizmem socjalnego konstruowania granic między grupami etnosocjalnymi, dla których czynnik etniczny oraz kontekst polityczny odegrały decydującą rolę.

Dzięki osobliwościom stosunków międzyetnicznych w Galicji i odpowiednim orientacjom etnopolitycznym ludność w okresie modernizacji Imperium Habsburgów wykryształizowała się etniczna struktura mentalności, których przedstawiciele ukształtowali mniej więcej spójną etnokulturę. Wychodziła ona poza względne kontury geograficzne badanego regionu i pokazywała, że wspólne życie polityczne, społeczne i religijne wspólnot etnicznych zarysowało się na wszystkich dziedzinach rozwoju społecznego.

Etniczne wspólnoty galicyjskie należy postrzegać jako pewne systemy etnopolityczne, które są osobliwym połączeniem organizacji władzy terytorialnej, regionalnego podziału narodowościowego i aktywności politycznej ludności.

PUBLIKACJE PRELEGENTA
Z ZAKRESU
HISTORII I STOSUNKÓW
MIĘDZYETNICZNYCH
W GALICJI HABSBURSKIEJ

Dziękuję!

iwana.monolatiij@gmail.com